

sitt ämne, både i fältet och via museernas samlingar. Båda hade vidsträckta internationella kontakter och båda betraktades som europeiska ledargestalter i sina ämnen. I Montelius fall gällde det att få underlag för att skapa en hållbar kronologi, i Erixons att bestämma de viktigaste kulturgränserna i rummet. Montelius vitalitet är slående och verkar inte ha mattats med åren. För honom tycktes ”sommarens arbetsresor också ha varit sorglösa upplevelser med en air av pojkboksäventyr”, som Nordström uttrycker saken. Själva resandet var ett äventyr i sig. Järnvägsnätet hade vid 1800-talets slut blivit tämligen finförgrenat och mellan järnvägslinjerna gällde det att använda hästskjutsar eller fotvandrar långa sträckor. 1881 skriver han efter en resa genom Småland: ”Fjädrarna på kärran voro för vecka, så att stötarna kändes väldeliga, och vägen var i början mycket dålig. Dessutom är Småland, detta i så många andra afseenden fattiga land, särdeles rikt på grindar. Min skjutsbonde påstod att han en gång räknat dem som finnas mellan Nässjö och Lindefors (den 1:a stationen på Halmstadsbanan, för närvarande) och hunnit siffran – 240. Jag orkade inte kontrollera uppgiften, men otaliga voro grindarna; det står lifligt för mitt sinne.”

Oscar Montelius brev andas alltid gott humör och han tycks också ha hållit en humoristisk distans till sig själv. Han måste ha varit en sällsynt social begåvning, han blir alltid snabbt inbjuden att bo på slott och herresäten och tycks alltid ha lätt för att finna sig till rätta. Under 1800-talets slut var det många godsägare och även bönder som på landet höll sig med privata fornsakssamlingar, vilka Montelius inspekterade och i många fall köpte in till sitt museum. När han skulle undersöka ett fornminne i en trakt tog han vanligen först kontakt med kyrkoherden i socknen och där bjöds han då ofta in att sedan bo under arbetet. Prästgårdarna spelade med andra ord ännu vid slutet av 1800-talet sin gamla roll av replipunkter för resande intellektuella. Vid de internationella kongresserna blev Montelius alltid en omtyckt och uppburen centralgestalt. Han hade lätt att uppträda och hålla både föredrag och hälsningstal, till vilket bidrog att han väl behärskade ett stort antal främmande språk.

Patrik Nordström har all heder av denna bok. En centralgestalt i den humanistiska vetenskapen från 1800-talet förvandlas i den från ett respektfullt vördat namn eller till och med en marmorbyst till en mycket levande och på många sätt modern människa, vare sig han nu gräver ut gånggrifter i Västergötland, tenterar

nästa generation av svenska arkeologer, reser runt som censor om våren till svenska läroverk eller bara småpratar förtroligt med sin älskade hustru.

Mats Hellspong, Stockholm

Svensk snillrikhet? Nationella föreställningar om entreprenörer och teknisk begåvning 1800–2000. Staffan Bergwik, Michael Godhe, Anders Houltz & Magnus Rodell (red.). Nordic Academic Press, Lund 2014. 235 s., ill. ISBN 978-91-87351-24-2.

För de läsare av den här boken som känner sig väl förtrogna med den numera omfattande litteraturen kring det svenska näringslivets historia, i form av monografier över ”snilleföretagen” eller andra bolag och av biografier över kända uppfinnare, eller för delen av sammanfattande antologier på området, kan den här volymen till en början möjligen skapa en känsla av osäkerhet. Ifrågasätts resultaten av hela den företagshistoriska forskningen? Men så har den här boken ett annat sorts syfte än att behandla enskilda företags eller individers roller i historien. I stället handlar det om att placera *berättelserna* om dessa i sitt historiska sammanhang och, mer specifikt, hur dessa så att säga samproducerar idéer om svensk industri och av samhället i stort. Det är teknikens, industrins och entreprenörskapets kulturhistoria det handlar om. Den relativt sett unga historieskrivningen över svensk företagsamhet, som ibland använder entreprenörsbegreppet som ett centralt analysinstrument med stöd av teoribildningen kring detta, ställs här i en kunskapsteoretiskt delvis ny dager.

De väl etablerade sanningarna om svenska framgångar där innovatörerna blivit starka symboler för varumärket Sverige bygger, menar författarna, på djupare historiska rötter. En ständigt hävdad särpräglad *svensk fallenhet för teknik* och förekomsten av *manliga tekniska genier*, som periodvis lett till en i det närmaste obegränsad framtidstro med idéer om svenska *framtida* möjligheter, har gett oss en förenklad bild som i hög grad bygger på stereotypa framställningar speglad i samtida och senare litteratur både inom fiktiva och historiska genrer, i spelfilmer eller i utställningar. Själva medieringen av olika representationer är central och utgör samtidigt det empiriska stoffet för den kulturhistoriska analysen i bokens enskilda artiklar.

De bilder som byggts är så starka och livfulla att

de i sin tur direkt kunnat påverka t.ex. skolpolitiken, eller akademiska satsningar på företag som specifikt bygger på tekniska innovationer, eller framväxten av en ny akademisk disciplin: ekonomisk historia. I läroplanen för skolan 2011 har man infört som ett av skolans många uppdrag att eleverna ska uppmuntras till utveckling på ett sätt som främjar entreprenörskap.

Volymens syfte är att bidra till den historiska analysen av *meningsproduktionen* kring vetenskap, teknik, uppfinningar, ingenjörskonst och entreprenörskap. I denna analys är studieobjektet den *process* vid vilken vissa sanningar etableras genom upprepning, där det historiska och det naturgivna oavbrutet förväxlas. Ett därför mycket viktigt klargörande i sammanhanget ger en av författarna, Anders Houltz, i sitt bidrag:

Med myten om snilleindustrin menar jag inte nödvändigtvis osanning eller felaktig historieskrivning. Myter är grundläggande berättelser som tolkar, förklarar och ger mening åt tillvaron och omvärlden. Deras värde ligger inte i graden av sanning utan i deras förmåga att skapa sådan mening och att fylla en roll i den kollektiva samhörigheten (s. 129).

Kunskapsmålet är att blottlägga centrala delar av en nationell självförståelse, av fenomen och processer som kommit att tas för givna. Men även om vissa föreställningar har återkommit, så har de också förändrats och förskjutits över tiden. Det sker en förflyttning från ”snilleindustrier” till berättelser om framgångsrika enskilda vetenskapsmän eller uppfinnare och till sist en fokusering på entreprenörskapet som sådant. Det är frågan om gradskillnader, fast i ett sammanhållet komplex, och det är spänningarna mellan dessa upprepningar och förskjutningar som här historiseras.

Volymen är disponerad på tre delar: 1. Snillen medieras – nationen formeras, 2. Företagande och identitetsskapande, 3. Formering av gemenskaper. Den har en inledning och en sorts konklusion i ett Post Scriptum som dock ingår sist i den tredje delen. Läsaren får följa med i berättelserna kring flera av de allra mest kända exponenterna för svenska ”snillen”: Gustaf Dahlén, John Ericsson, Salomon August Andrée, Alfred Nobel, Ivar Kreuger, Carl Wilhelm Scheele och Carl von Linné, vid sidan av levande företag som SKF och Volvo, samt av disciplinskaparen Eli F. Heckscher. Med endast några undantag utgör alltså 1900-talets första hälft den period som de empiriska exemplen hämtats ifrån.

Den första delen behandlar individen som symbol för den meningsproduktion som varit central för formuleringen av moderniteten. I den andra delen står den företeelse som idag sammanfattas genom begreppet *storytelling* i fokus, dvs. företagets eget bruk av starkt förenklade berättelser om det egna företagets (framgångsrika) historia, ofta skapade av kommersiella skäl. Den sista delen handlar om hur beskrivningar av enskilda unika individer även har gett upphov till och påverkat institutionaliserade gemenskaper. I konklusionen betraktas de olika berättelsenivåerna och hur de genomkorsar varandra i *den stora berättelsen* (om framstegstanken eller det moderna projektet), i *standardberättelsen* (om den vetenskapliga revolutionen eller populärvetenskapens framväxt) samt i *den grundläggande berättelsen* (om den svenska nationen, svensk kunskap och framtida utveckling). En viktig utgångspunkt bakom bokens tillkomst har varit tanken att snilleindustrin är just en sådan standardberättelse som behöver dekonstrueras och kontextualiseras för att bli begriplig.

Sju av författarna är idéhistoriker, tre teknikhistoriker och en ekonomhistoriker. Det är en delvis annorlunda sammansättning vid en jämförelse med vilken bakgrund författare till t.ex. företagsmonografier eller biografier över folk i näringslivet vanligen har haft. Det framstår därför som tydligt att analyserna i den här volymen ger ett avgörande bidrag till våra kunskaper om hur kunskaper kommer till, i det här fallet i hög grad alltså även på det företagshistoriska forskningsfältet. Detta kan säkert leda till en större kunskapsteoretisk medvetenhet hos dem som sysslar med företagshistorisk forskning sedan denna blivit alltmer akademiskt rumsren (men alls inte oomstridd!) först sedan slutet av 1970-talet, dvs. ofta historiker eller ekonomhistoriker, på senare år även en del företagsekonomer och etnologer.

Volymen väcker dessutom tankar kring förhållandet mellan *storytelling*, kanske i sin tur sedd som en del av *branding* eller varumärkeshantering inom näringslivet, och den akademiska företagshistoriska *forskningen* som bedrivs vid universitet och högskolor. Det är en medvetenhet som kanske kan bli en behövlig motvikt för forskarna till ibland motstridiga intressen i användningen av resultaten, eller värre, i synen på de vetenskapliga resultaten i sig själva. Det som tidigare nog närmast har varit en fördel, t.ex. för möjligheterna att finansiera företagshistorisk forskning, för att få tillgång till företagets arkiv eller för att få intervju

nyckelpersoner i verksamheten, har på senare år visat en tendens att övergå i ett mer problematiskt beroende, där objektivitet i betydelsen intersubjektivitet, och balans, i betydelsen goda och mindre goda händelser, i framställningen av ett företags historia eller en personbiografi mer sätts ifråga, något som också lett till återkommande kritik mot forskningsfältet och dess forskare i allmänhet.

Bokens språk är mycket lättillgängligt och genomarbetat även om det förekommer en del upprepningar i olika artiklar, t.ex. med avseende på Gustaf Dahlén och AGA. Det begränsade omfånget har uteslutit alla tänkbara utländska jämförelser, men avsaknaden av dessa blir inte alldeles tydlig mer än möjligen i kommentaren till dubbelskrivbordets innebörd för ett företags grundarmyt om det dubbla ledarskapet (s. 144). En ”partners desk” var ju i själva verket något vanligt förekommande i de tidiga internationella och även svenska kontorsrummen, inte bara i industrin utan även t.ex. i finansvärlden, och hade inte minst med omedelbar informationsdelning att göra.

Boken är relativt sparsamt illustrerad, men den är ändå säkert mycket lämpad också för den som är mer allmänt intresserad av historieskrivningen om företagen och entreprenörerna i vårt land. Den avslutas dessutom med en bibliografi i urval för den som önskar läsa vidare.

Anders Perlinge, Stockholm

De kyrkliga kulturarven. Aktuell forskning och pedagogisk utveckling. Emilie Karlsmo, Jakob Lindblad och Henrik Widmark (red.). Acta Universitatis Upsaliensis Arcus Sacri nr 1, Uppsala 2014. 350 s., ill. ISBN 978-91-554-8868-0.

Konstvetenskaplig forskning om de kyrkliga kulturarven i Sverige var temat för ett symposium vid Uppsala universitet 2011. En antologi med inlägg som presenterades vid detta symposium utgavs 2014 av ett nystartat *Forum för forskning kring de kyrkliga kulturarven* (förkortat FFKK) och i en ny skriftserie Acta Universitatis Upsaliensis Arcus Sacri. Trettio svenska författare och en norsk är representerade i antologin. De är verksamma vid universitet, högskolor och museer.

Huvudtemat i boken avser vad kyrkor och kyrkliga inventarier har spelat för roll inom konstvetenskap-

lig forskning och hur detta har förändrats över tid. Professor emerita Lena Johannesson har skrivit ett övergripande inledningskapitel om tidigare forskning. En viktig utgångspunkt i denna antologi är standardverket *Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium*. Det började utges 1912 när konsthistoria var ett nytt akademiskt ämne. De senaste bidragen i serien avser Uppsala domkyrka med sex volymer utgivna 2010 och Ölands medeltida kapell publicerade 2011.

Marie-Louise Franzén skriver om den omfattande samling, med cirka 4 200 föremål, som finns vid Statens historiska museum i Stockholm från tidig medeltid till in på 1900-talet. Här finns en stor forskningspotential. Cecilia Candréus granskar kyrkliga textilier som bevarats från medeltiden och framåt. Linda Fagerström beklagar att nyare modernistisk kyrkokonst under 1900-talet har behandlats med skepsis både av konsthistoriker och inom kyrkan. Denna konst har inte betraktats som en del av de kyrkliga kulturarven.

Catharina Nolin framhåller begravningsplatserna som en del av det kyrkliga kulturarvet och att det försumrats inom konstvetenskaplig forskning med undantag av Skogskyrkogården i Stockholm. Hon skriver: ”en breddning av forskningen rörande 1900-talets begravningsplatser som en del av vårt kulturarv är inte bara önskvärd, den är helt nödvändig” (s. 143).

Johan Örn argumenterar för att också efterkrigstidens kyrkliga nybyggen med nya funktioner inom församlinglivet utgör ett kulturarv även om de inte är skyddade av kulturminneslagen. Martin Åhrén diskuterar framtidens kulturarv och framhåller vikten av att ledningen för kyrkorna måste ha rätt och möjlighet att göra förändringar för att kyrkorna fortsatt skall kunna vara i bruk inom församlingarna. Detta är en viktig förutsättning för deras bevarande som kulturarv. Sådana nödvändiga förändringar kan innefatta inrättandet av toaletter, nya värmesystem och anordningar för handikappade.

Anne Elmén Berg vid Piteå museum pekar på betydelsen av att tillgängliggöra de kyrkliga kulturarven både i kyrkor och museer för en bredare allmänhet. Eftersom Sverige på senare år blivit alltmera mångreligiöst måste också nya religiösa byggnader och rum i form av moskéer osv. beaktas inom den konstvetenskapliga forskningen. Detta betonas av Uppsalaforskarna Emilie Karlsmo och Henrik Widmark.

Lena Liepe, verksam vid Oslo universitet, skriver ett avslutande kapitel (s. 315–343) om ”synen på den äldre kyrkliga konsten i går, i dag – och i morgon”.